

Derviş Mahmud'un Terceme-i Sevâkıb'ı ve Dil Özellikleri*

Dervish Mahmud's Terceme-i Sevâkıb and Its Language Characteristics

Mevlüt GÜLMEZ *

Hidayet DUYAR **

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
mevutgulmez@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1218-4295

Antalya / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Akdeniz
University Faculty of Education

Turkish and Social Sciences

Education

mevutgulmez@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1218-4295

Konya / TÜRKİYE

** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi
Rektörlük

Türk Dili Bölümü Başkanlığı
hidayetduyar@yahoo.com ORCID:

0000-0001-9720-084X

Antalya / TÜRKİYE

** Lecturer. Assist., Selçuk
University Rectorate Head of Turkish

Language Department

hidayetduyar@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1218-4295

Konya / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 24/03/2022

Kabul/Accepted: 24/06/2022

Öz

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin biyografisi ve Mevlevîliğin kuruluş ve yayılışı ile ilgili yazılmış birçok kaynak eser vardır. Bu eserlerin en önemlilerinden biri Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed'in Risâle-i Sipehsâlâr'ı, diğeri ise Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbü'l-Ârifîn adlı eseridir. Bunların dışında Mevlâna ve etrafındakilerin anlatıldığı Terceme-i Sevâkıb da Türkçeye tercüme edilmesi yönüyle özel bir yere sahiptir. Derviş Mahmud, Abdülvehhab Hemedânî'nin Menâkıbü'l-Ârifîn adlı eserden hareketle yine Farsça olarak kaleme aldığı Sevâkıb-ı Menâkıb-ı Evliyâullah'ı H 998 (1590) yılında Terceme-i Sevâkıb adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Farsçadan Türkçeye tercüme edilen bu eser, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminin birçok özelliğini göstermekle birlikte Eski Anadolu Türkçesi unsurlarını da içermektedir. Metinde Arapça ve Farsça kelimeler her ne kadar yoğun olsa da bugün için standart Türkçede kullanılmayan birçok Türkçe kelimenin yer alması sebebiyle eser, Türkçenin sözcüklüğü açısından büyük önem arz etmekte olup imla özellikleri, hâl eki nöbetleşmeleri, döneme göre farklı kullanımlar, deyimler, kelime ve eklerin yazımında görülen ikilikler gibi birçok özelliği de barındırmaktadır. Bu çalışmada Terceme-i Sevâkıb kısaca tanıtıldıktan sonra eserin mütercimi, nüshaları, sözcüklüğü, dili ve üslubu üzerinde durulacaktır. Terceme-i Sevâkıb'ın dil özellikleri (imla, ses, şekil özellikleri) maddeler hâlinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler:

Terceme-i Sevâkıb, Derviş Mahmud, Dil Özellikleri.

Abstract

There are many sources written about the biography of Mevlana Celaleddin-i Rumi, the establishment and spread of Mevleviyyeh. One of the most important of these works is Sipehsâlâr Ferîdûn b. Ahmed's Risâle-i Sipehsâlâr, and the other one is Ahmed Eflakî's Menâkıbü'l-Ârifîn. Apart from these, Terceme-i Sevâkıb, in which Mevlana and the notables of the period are told, has a special place in terms of translated into Turkish. Dervish Mahmud translated Sevâkıb-ı Menâkıb-ı Evliyâullah, which he wrote in Persian, based on Abdülvehhab Hemedânî's book Menâkıbü'l-Ârifîn, into Turkish under the name Terceme-i Sevâkıb in H 998 (1590). Translated from Persian to Turkish, this work shows many characteristics of the Classical Ottoman Turkish

* Bu makale H. Yıldız, H. Duyar ve M. Gülmez (2022) tarafından hazırlanan Terceme-i Sevâkıb adlı çalışmadan faydalanılarak kaleme alınmıştır.

period, besides including elements of Old Anatolian Turkish. Although Arabic and Persian words are intense in the text, the work is of great importance in terms of Turkish vocabulary, since there are many words that are not used in standard Turkish today. The work also contains many characteristics such as orthographic characteristics, alternations of case suffixes, different usages according to the period, idioms, dualities seen in the writing of words and suffixes. In this study, after introducing Terceme-i Sevâkıb briefly, the translator, copies, vocabulary, language, and style of the work will be emphasized. The language characteristics of Terceme-i Sevâkıb (spelling, sound, morphological characteristics) will be examined item by item.

Keywords:

Terceme-i Sevâkıb, Dervish Mahmud, Language Characteristics.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik kurul kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr , selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.
Sorumlu Yazar:	Yazar-1
Veri Toplanması:	Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)
Veri Analizi:	Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)
Makale Gönderimi ve Revizyonu:	Yazar-1 (%60), Yazar-2 (%40)
Çalışmanın Tasarlanması:	Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the ethics committee approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com , fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)
Corresponding Author:	Author-1
Conceiving the Study:	Author-1 (%50), Author-2 (%50)
Data Collection:	Author-1 (%50), Author-2 (%50)
Data Analysis:	Author-1 (%60), Author-2 (%40)
Submission and Revision:	Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Giriş

1. Terceme-i Sevâkıb

Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed'in *Risâle-i Sipehsâlâr*'ı, Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*'i, Abdülvehhab Hemedânî'nin *Sevâkıb-ı Menâkıb-ı Evliyâullah*'ı Mevlâna, Mevlevîlik ve dönemin ileri gelenlerinin anlatıldığı önemli eserlerdendir. *Menâkıbü'l-Ârifin*'in genel olarak özetlenmiş hâli ise Abdül-Vehhab Hemedanî'ye ait *Sevâkıb-ı Menâkıb* adlı eserdir. Derviş Mahmud Farsça kaleme alınmış olan *Sevâkıb-ı Menâkıb* adlı eseri, bazı değişikliklerle *Terceme-i Sevâkıb* adıyla Türkçeye kazandırmıştır. H 998 (1590) yılında Konya'da tamamlanan bu tercüme eser, hemen hemen aynı dönemlerde Senâî mahlaslı Derviş Halil'in *Terceme-i Sevâkıbü'l-Menâkıb* adıyla Türkçeye yaptığı tercüme unutturacak kadar meşhur olur. Derviş Mahmud'un yapmış olduğu tercümenin bugün kütüphane kataloglarına girmiş yüzden fazla nüshasının olması da bu durumu ispatlar mahiyettedir.

Eserinin giriş bölümünde belirttiği üzere Derviş Mahmud, çocukluk yıllarından itibaren Allah dostlarının yanında kalır, Abdülkerim bin Şeyh Sinan Dede'nin posta oturmasıyla on beş yıl onun hizmetinde bulunur. Hocasının vefatı üzerine onun kardeşi olan Abdüllatif bin Şeyh Sinan Dede'ye on yedi yıl hizmet eder. H 983 (1575) yılında Abdüllatif bin Şeyh Sinan'ın vefatı sonrasında ise halifelik makamına ve mesnevihanlığa kendisinin oturduğunu söyler. Bu vazifeyi ifa ederken Mevlâna'nın ruhaniyetinden aldığını söylediği izinle H 997 (1589) yılının Recep ayında İstanbul'a gider. Ahmed Eflâkî'nin Ulu Arif Çelebi'nin işaretleriyle kaleme aldığı *Menâkıbü'l-Ârifin* adlı eserinin Abdülvehhab bin Muhammed el-Hemedani tarafından *Sevâkıb-ı Menâkıb* adlı çevirisinden sadece Mevlâna'nın kerametlerini ve ermişliğini anlatan bölümleri derleyip yakın arkadaşı Şem'î Efendi'den Mevlâna âşığı olduğunu öğrendiği III. Murad'a ulaştırır. III. Murad, Dergâh-ı Hümayun haslarından Zirek Ağa aracılığıyla Derviş Mahmud'un sadece Mevlâna'nın menkıbelerini anlatan bölümle kalmamasını, Konya'ya Hz. Mevlâna'nın dergâhına dönerek eserin tamamını çevirmesini, çeviri bitince tekrar İstanbul'a gelmesini ister.

Derviş Mahmud, H 998 (1590) yılının Zilkade ayında *Sevâkıb-ı Menâkıb*'i Türkçeye tercüme etmeye başlayıp eserinin adını da *Terceme-i Sevâkıb* koyduğunu söyler. 280 varaktan oluşan eserin 215 varağını Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve Ulu Ârif Çelebi'nin hayatları oluşturmaktadır. Kendisi eserini dokuz bâb olarak taksim ettiğini, her bâbda bir sultanın ahvâlini zikrettiğini, Hemedânî'nin yaptığı gibi Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'yi her babı iki fasıl olmak üzere on bâba ayırdığını eserin giriş bölümünde belirtir. Dokuz bâba ayrılan eserin içerisinde alt başlık olarak fasıllar yer almaktadır. Bu bâblarda ve fasıllarda, *böyle naklonur ki, böyle nakleylediler ki, rivayet ederler ki, âverde end ki, hem-çününin, menkul est, latife ve nükte* gibi başlıklar altında ayrı ayrı hikâyeler anlatılır. Eserin bâbları ve bu bâbların başlıkları şöyledir:

1. **Bâb-ı Evvel** Zikr-i Ahvâl ü Etvâr-ı Bahâ'eddîn Veledü'l-Belhî ba'dehu Sultânü'l-Ulemâ es-Sıddîkî
2. **Bâb-ı Sâni** Zikr-i Seyyid Burhâneddîn Muhakkik-i Tirmîzî
3. **Bâb-ı Sâlis** Zikr-i Kerâmât-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

4. **Bâb-1 Râbi'** Zikr-i Mülâkât-ı Şeyh Şemseddîn-i Tebrîzî
5. **Bâb-1 Hâmîs** Zikr-i Teslîm-i Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb-ı Konevî
6. **Bâb-1 Sâdis** Zikr-i İrâdet-i Sadâkat-i Çelebî Hüsâmeddînü'l-Urmevî
7. **Bâb-1 Sâbi'** Zikr-i Sultân bin Sultân Hazret-i Sultân Veledü'l-Mevlevî
8. **Bâb-1 Sâmin** Zikr-i Meşhûr-ı Devrân Ma'rûf-ı Zamân ibn-i Sultân Veledü'l-Ârifî
9. **Bâb-1 Tâsi'** Zikr-i Şecere-i Semere-i Velâyet Dürr-i Deryâ-yı Hidâyet Çelebi
Şemseddînü'l-Âbidî

2. Terceme-i Sevâkîb'ın Mütercimi Dervîş Mahmud

Terceme-i Sevâkîb adlı eserin mütercimi Dervîş Mahmud Dede Mesnevî-hân Konevî (H 915/ M 1509 - H 1011/ M 1602)'dir. Nisbesinden anlaşılacağı üzere Konyalıdır. Hayatı hakkında çok bilgi bulunmayan mütercimle ilgili bilgiler, tercüme ettiği *Terceme-i Sevâkîb* adlı eser ve *Mecmuatü't-Tevârîhi'l-Mevleviye* adlı eserde yer alan bilgilerle sınırlıdır. Bu kaynaklarda yer alan bilgiler ise genelde tercüme ettiği eserle ve mürşidleriyle ilgili olup kendisiyle alakalı etraflı malumat barındırmamaktadır.

Sahih Ahmed Dede (öl. H 1229/M 1813) tarafından kaleme alınan *Mecmuatü't-Tevârîhi'l-Mevleviye*'deki bilgilere göre Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat seferine (H 940/M 1533) giderken Konya'ya uğrayıp Türbe'yi ziyaret eder. Burada Dervîş Abdülkerim Dede'ye hediyeler verir ve Abdüllatif Dede'den niyazda bulunur. Bu sırada 25 yaşında olan Dervîş Mahmud'dan da Abdü'l-Vehhab Hemedanî'nin *Sevâkîbü'l-Menâkîb* adlı eserini tercüme etmesini ister. Dervîş Mahmud 35 yaşında iken Yusuf Sinaneddin'in büyük oğlu Abdülkerim Efendi'nin müridi olur. 50 yaşındaki Dervîş Mahmud, 33 yıldır hilafet makamında olan ve Mesnevi-i Şerif dersi okutan 90 yaşındaki Dervîş Abdülkerim Dede ile beraber Mekke'ye gidip hacı olur. Medine'ye ulaştıklarında Abdülkerim Dede vefat eder. Onun vefatından sonra yerine 77 yaşındaki küçük biraderi Abdüllatif Dede geçer. Dervîş Mahmud hacdan gelince Abdüllatif Dede'ye intisap eder. 17 senelik halifelik ve mesnevihanlık hizmeti sonrası Dervîş Abdüllatif Dede 93 yaşında iken (H 982-1575) vefat eder. Halifelik makamı ile mesnevihanlık, 15 yıl Abdülkerim Efendi'ye 17 yıl da Abdüllatif Efendi'ye hizmet eden 67 yaşındaki Dervîş Mahmud'a (H 982/1575) geçer (Zorlu, 1992, s. 166-172-173-177-178-182-186).

Dervîş Mahmud, H 1010/1602 yılı Zilhiccesinin son günlerinde 27 yıllık hizmeti sonrası 93 yaşında iken Konya'da vefat eder ve Mevlâna dergâhu haziresine defnedilir.

3. Eserin Yazma Nüshaları

Abdülvehhâb Muhammed el-Hemedânî, Ahmed Eflâkî'nin *Menâkîbü'l-Ârifîn* adlı eserini *Menâkîb-ı Sevâkîb* adıyla Farsçaya, Dervîş Mahmud da aynı eseri *Terceme-i Sevâkîb* adıyla Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir.

Bekir Şahin, *Sevâkîb-ı Menâkîb* adıyla hazırladığı çalışmasında *Terceme-i Sevâkîb*'ın Türkiye'de ve dünyanın değişik kütüphanelerinde *Menâkîb-ı Sevâkîb*, *Muhtasar-ı Sevâkîb*, *Müntehabât-ı Terceme-i Sevâkîb*, *Sevâkîb-ı Menâkîb Tercümesi*, *Sevâkîb-ı Menâkîb-ı Mevlâna*, *Sevâkîbü'l-Menâkîb*, *Terceme-i Menâkîb-ı Sevâkîb*, *Terceme-i Sevâkîb*, *Terceme-i Sevâkîbü'l-Menâkîb* adlarıyla kayıtlı 80 civarında yazma nüshasının bulunduğunu

belirtir. (2006, s. 20-33). Bizim yaptığımız araştırmalar neticesinde ise *Terceme-i Sevâkib*'in Türkiye ve dünya kütüphanelerinde 126 yazma nüshası tespit edilmiştir.

Üzerinde çalıştığımız ve yakın zamanda da neşrettiğimiz *Terceme-i Sevâkib 1-2 (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)* nüsha, *Terceme-i Sevâkib*'in Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde R.1479 numarada kayıtlı nüshasıdır.

4. Eserin Dili ve Üslubu

16. yüzyılın sonlarında Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eser, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminin özelliklerini taşımaktadır. Oğuz Türkçesinin Türkiye'de ikinci devresini teşkil eden bu dönem 16. yüzyılın sonundan başlayarak 20. yüzyılın başına kadar olan dönemi içine alır. Metinde, Arapça ve Farsça unsurların yoğun olduğu aşğıdaki örneklerde açıkça görülecektir.

[4a] ^[1] *Hâzret-i Mevlânâ'nun nâm-ı şerîfini şefî ' idiniüp âsitân-ı gerdün-nişân-ı ^[2] şâh-ı İslâm'a işâl eylemişdüm ol mazhar-ı hulk-ı Ahmedî ve ol muzhîr-i ^[3] 'aşk-ı Muhammedî ve ol zahîr-i şerî'at-i Muştafâvî ve ol muhibb-i tarîkat-ı ^[4] Mevlevî bu fakîr-i pür-takşîrûn nokşânına nazar itmeyüp şân-ı şerîfine lâyıq ^[5] ve şîfât-ı münîfine muvâfîk olan hüsn-i hulk-ı laţîfi muktezâsınca ihsân-ı ^[6] mâ-lâ-nihâye ve in'âm-ı bilâğaye idüp bu âlişü'l-fevâdi hâk-i fakr u mezelletden ^[7] ref' idüp beyne'l-akrân ser-firâz-ı kalb-i meksûrumuzı dest-i keremle ^[8] nüvâz buyurdu huşûşan cümle-i in'âm-ı pâdişâh rub'-ı meskûn ebbeda'llâhu devletehü ^[9] ve eyyede saltânatahü birisi bu ihsân olmuşdur ki havâşş-ı dergâh-ı hümayün ^[10] muhibbü'l-fukarâ ve mürebbiyü'z-zu'afâ e's-şehîr be-Zîrek Ağa nâm mukarreb ve maqbûl ^[11] kulına fermân lâzümü'l-iz'ânları vâkî' olup anlar dahı bu gedâ-yı nâtüvâne^[12] huşûr-ı pâdişâh-ı rüy-ı zemîn tûla'llâhu 'ömrehü ilâ yevmü'd-dinde bi'z-zât ^[13] hitâb-ı müstetâb idüp buyurdılar. (Revan Nüshası 4a, 1-13)*

Terceme-i Sevâkib'da bugün standart Türkçede kullanımdan düşmüş birçok kelime kullanılmıştır. Buraya aldığımız kelimelerin bir bölümü Eski Anadolu Türkçesi döneminde sık rastladığımız kelimelerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu kelimeler şunlardır:

ağsirt- (aksırtmak), *alda-* (aldatmak, kandırmak, oyun etmek), *ancılayın* (onun gibi; o kadar; öyle), *anda* (onda, orada), *andan* (ondan, oradan), *aña* (ona), *anı* (onu), *anlar* (onlar) *azacuk* (azıcık), *azın azın* (azar azar, ağır ağır), *başmak*(ayakkabı) *beliñle-* (korku ile uykusundan sıçramak), *bilesince* (beraberinde; yanında; birlikte), *bilmezlen-* (aldırmamak, bilmezden gelmek), *birin birin* (bire birer, birbiri ardınca), *buncılayın* (bunun gibi; böyle), *bükid-* (bükmek), *çak* (*tam*), *çiynele-* (çiğnenmek), *çömçe* (büyük ağaç kaşık; kepçe), *devre* (yanlış, ters) *divşir-* (toplamak; devşirmek), *duş ol-* (rastlamak, tesadüf etmek), *düriş-* (çalışmak; çabalamak; mücadele etmek), *düzenlik* (geçinme, uyuşma), *edik* (ayakkabı), *egin* (sırt, omuz), *eglen-* (beklemek, gecikmek), *epsem* (sessiz), *eyt-* (söylemek; sormak), *gümle-* (vızıldamak), *her kankı* (her hangi), *ırla-* (şarkı söylemek), *imdi* (şimdi), *irkil-* (birikmek), *kaçan* (ne zaman), *qanda* (nerede), *qandan* (nereden), *kanı* (hani, kankı (hangi), *kanlı* (kağnı), *kap-* (kapamak; örtmek), *katı* (çok, pek çok), *kısaç* (kerpeten), *kırıl-* (kesilmek), *kimesne* (kimse, kim ise), *kuç-* (kucaklamak), *kullık* (hizmetçilik), *kuri* (kara),

oku- (çağırarak, davet etmek), *öyle* (öğle), *sencileyin* (senin gibi), *şın-* (kırmak), *şındur-* (kırmak, parçalamak), *sınık* (kırık), *sinleş-* (canı yanan köpek için inilti sesler çıkarmak), *siy-* (işemek), *söyin-* (sönmek), *söyündür-* (söndürmek), *şimden şonra* (şimdiden sonra), *şol* (şu), *şular* (şunlar), *tabanča* (tokat), *tağar* (topraktan yapılmış kap), *tapu kıl-* (bağlanmak, emri altına girmek, hizmet etmek, itaat etmek), *tavulğa* (söğüt), *toyla-* (ziyafet vermek; yedirip içirmek; ağırlamak), *tütün-* (tütsülenmek), *uğrı* (hırsız), *uğurla-* (hırsızlık yapmak), *uvat-* (parçalamak; ufaltmak; kırmak), *uvan-* (parçalanmak; ufalanmak), *yağı* (düşman), *yap-* (kapatmak, örtmek), *yap yap* (yavaş yavaş), *yarlığan-* (günahı bağışlanmak; mağfiret olunmak), *yavuzluk* (kötülük), *yeyni* (ağır olmayan; hafif), *yigrek* (daha iyi), *yilkinil-* (uykuda sıçramak), *yundı* (artık), *yuvala-* (yuvarlamak), *yürügen* (hızlı yürüyen), *yüzgüç* (dalgiç).

Bir dilin zenginliği, sadece kelimelerinin çokluğu ile değil, bir ya da birden çok sözcüğe gerçek anlamının dışında yüklediği farklı anlamlarla da ölçülür. Bu yönden deyimler, kalıplaşmış yapılarıyla kendini meydana getiren kelimelerin temel anlamından farklı bir anlam ifade etmelerinden dolayı, dilin anlam zenginliği kazanmasında önemli bir yer tutar (Yastı, 2007, s. 52).

Terceme-i Sevâkıb sadece kelimeler açısından değil deyimler açısından da oldukça zengindir. Tercüme bir eser olduğu göz önünde bulundurulduğunda *Terceme-i Sevâkıb*'daki deyimler aynı zamanda mütercimnin Türkçeye hâkimiyetinin de bir göstergesidir.

Eserde tespit ettiğimiz deyimler şunlardır:

'acebe kal- (hayrette kalmak; şaşakalmak), *ağız aç-* (konuşmaya başlamak), *ağız bir et-* (bir konuda anlaşarak aynı biçimde konuşmak), *ağzı açılıp kal-* (çok şaşırmak, şaşakalmak), *'akla gel-* (hatırlamak), *'aklı başına gel-* (kendine gelmek), *and iç-* (bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek), *ardına düş-* (peşinden gitmek, takip etmek), *ayağına baş koy-* (büyük saygıda bulunmak), *ayağına düş-* (çok yalvarmak), *ayağına yüz sür-* (saygıyla yüzünü yere sürercesine eğilmek), *ayağ bas-* (girmek, gelmek, uğramak), *baş yire ko-* (tazimde bulunmak, ululamak), *baş aç-* (bir işi yapmaya büyük bir istekle koşmak, can atmak), *baş egme-* (direnmek, teslim olmamak), *baş göster-* (belirmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, vuku bulmak), *baş ur-* (baş eğmek; saygı ile eğilmek), *başdan çık-* (ahlakı bozulmak, doğru yoldan ayrılmak), *başına gel-* (beklenmedik, şaşırtıcı bir olay veya durumla karşılaşmak), *başına ur-* (başına giymek), *bir iken bin ol-* (çoğalmak, artmak), *buz bağla-* (buzlanmak, buz tutmak), *câyiz gör-* (uygun olduğunu kabul etmek), *cânına minnet bil-* (beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında duyulan memnuniyeti anlatmak için söylenen bir söz), *cân teslim eyle-* (ölmek), *cân vir-* (hayatını onun uğruna feda edecek kadar sevmek), *cüşa gel-* (coşmak, kendinden geçecek duruma gelmek), *dâmenine yapış-* (yalvarıp yakarmak), *dem ur-* (bir şeyden söz etmek), *dil uzat-* (bir kimse veya bir şey için kötü söylemek), *dile gel-* (dedikodu konusu olmak), *dile getir-* (ortaya koymak, anlatmak), *diline düşür-* (yermek veya alay etmek amacıyla birinin kötü veya

yanlış davranışını sürekli söylemek), *duş ol-* (rastlamak; rast gelmek; tesadüf etmek), *dünyāya gel-* (doğmak), *dünyāya kadem bas-* (doğmak), *eceli yitiş-* (ölmek), *el aç-* (Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak), *el bağla-* (saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak), *el bir et-* (Birlikte davranmak, dayanışmak), *el çek-* (vazgeçmek), *ele getir-* (ele geçirmek), *elden koma-* (elden bırakmamak; terk etmemek; ihmal etmemek), *ele gir-* (ele geçmek, elde etmek), *eli iriş-* (her tarafa eli yetişme, ulaşma), *eliyle koymuş gibi* (aramadan, kolayca bulmak), *eline düş-* (yakalanmak), *etegine yapış-* (koruyuculuğuna sığınmak, eteğini tutmak), *fırsat bul-* (uygun, elverişli zaman bulmak), *fırsatı ganîmet bil-* (çıkan fırsattan en iyi biçimde yararlanmak), *gam ye-* (kederlenmek, gamlanmak), *ğazaba gel-* (öfkelenmek, kızmak), *gönlünden geç-* (bir şeyin olmasını veya bir şey yapmayı istemek), *gönlünü al-* (kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek), *gönül bağla-* (severek bağlanmak, içten sevmek, sevmek), *gönül ver-* (sevmek), *göz deg-* (nazar değmek), *gözler görmüş degül* (daha hiç görülmemiş), *gün gibi aşikâr ol-* (çok açık, çok belli), *hâke berâber ol-* (yerle bir olmak, yıkılmak), *hakkindan gel-* (yenmek), *halt it-* (uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak veya bir iş yapmak), *hatırına düş-* (hatırlamak), *hayrân kal-* (çok beğenmek), *hoş tut-* (iyi davranmak, ağırlamak), *imâna gel-* (Müslümanlığı kabul etmek), *işigine yüz sür-* (birine yalvararak istekte bulunmak), *kadrini bil-* (değerini bilmek, yararlanmak), *kanlı yaşlar akıt-* (büyük üzüntüyle ağlamak), *kendine gel-* (/kendüye gel- (aklı başına gelmek), *kılıç çek-* (kılıçla saldırmak), *kulağ tutma-* (dinlememek), *kulağ ur-* (kulak vermek; dinlemek), *nara ur-* (yüksek sesle uzun uzun haykırmak), *nuṭka gel-* (söz söylemek, konuşmak), *ok yaydan çık-* (geri dönülemeyecek bir iş yapmak), *ödi yarıl-* (çok korkmak), *ömür sür-* (iyi ve rahat yaşamak), *şabri ve kararî olma-* (dayanacak gücü kalmamak), *sözi yere kal-* (saygı görmemek, yüzüne bakılmamak), *şüret bağla-* (meydana gelmek; vücut bulmak; teşekkül etmek), *tabanča ur-* (tokat atmak), *tahta otur-* (hükümdar olmak), *takati kalma-* (gücü azalmak, bitmek), *tapu kıl-* (saygı gösterip itaat etmek), *toz konma-* (Bir şeyde herhangi bir kusurun varlığını kabul etmemek, onu kusursuz göstermek), *ümmîdi kaṭ' eyle-* (beklediği şeyin olmayacağına kanaat getirmek), *ümit kes-* (umut kesmek), *vücûda gel-* (doğmak, dünyaya gelmek), *yağmur gibi dökül-* (ardı ardına, ara vermeden, aralıksız olarak, sürekli bir biçimde), *yaqasına yapış-* (hesap sormak veya bir şey istemek için tutup bırakmamak), *yaqasını çāk it-* (üzüntüden dolayı elbisesini yırtmak, parçalamak), *yan gel-* (bir işe karışmayarak rahatına bakmak, keyfince yaşamak), *yir öp-* (bir büyüğün önüne eğilmek), *yol göster-* (kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek), *yola gir-* (tarikate girmek), *yüz çevir-* (ilgiyi kesmek), *yüz sür-* (saygı gösterilen biri karşısında eğilmek), *yüz tut-* (yönelmek), *yüz virme-* (yakınlık göstermemek), *yüzün çevür-* (gösterdiği ilgiyi kesmek), *yüzü kara ol-* (utanacak bir durumu olmak), *zahmet çek-* (sıkıntıya, zorluğa katlanmak).

5. Terceme-i Sevâkîb'ın Dil Özellikleri

Terceme-i Sevâkîb tarihî, tasavvufî ve edebî özelliklerinin yanında dil özellikleri açısından da önemli bir eserdir. Eser, imla farklılıklarından ek uyumsuzluklarına, hâl eki nöbetleşmelerinden yazıldığı döneme göre farklılık arz eden yapı ve kelimelere kadar birçok dilbilgisel özellik taşımaktadır.

Eserde tespit ettiğimiz dil özellikleri şunlardır:

1. Ek uyumsuzluğu, kalın sıradan kök ve gövdelere ince ünlü, ince sıradan kök ve gövdelere kalın ünlü getirilmesi durumudur. Bu durum Arapça ve Farsça kelimelere getirilen Türkçe eklerde daha çok görülmektedir.

Eraslan, ek uyumsuzluğunun sebebini yabancı kelimelere ünlü uyumuna bakılmaksızın yaygın biçimde kalın ünlü getirme temayülüne bağlamaktadır (1970: s. 113). Korkmaz, ünlü uyumunun bozulma sebeplerinden birinin Farsçanın Türkçe üzerindeki tesiri olarak ifade ederken (2013: s. 181); Duman ise ünlü uyumu dışında kalan bu örneklerin imla yanlış olmasından ziyade bazı ağız katmanlarının ya da belli bölgelerin söyleyiş özelliği olabileceğini ifade etmiştir (2004: s. 63-64).

Terceme-i Sevâkîb'da da ek uyumsuzluğu olarak değerlendirilen yazımlara rastlanmaktadır. Ek uyumsuzluğu metinde görülen geçmiş zaman (-dük), isimden isim yapma (-lik), fiilden isim yapma (-mak) ve isimden isim yapma (-rak) eklerinde görülmektedir.

a. -dük (Görülen Geçmiş Zaman 1. Çokluk Şahıs Eki)

bırakdük بر اقدك 29a/14

biz dağı babamız hizmetine balık avlarken bir gün ağumuzu deryâya bırakdük (29a/14)

b.-lık / -lik (İsimden İsim Yapma Eki)

rüşenlik	روشنلق	59b/8	bâkîlik	باقىلق	63b/5
şeyhlik	شيخلق	58b/3	körlüğüna	كورلغنه	274a/7
şahneliği	شحنه لغى	157b/1	kâfirlikdan	كافرلقدن	205a/12
kâhillik	كاهل لق	167b/15	bî-hodlik	بيخودلك	213a/3
iltifâtsizligüñ	التفاتسزلكك	180a/17	düşmenlikları	دشمنلقلارین	170b/11
şādîlik	شادىلق	40a/15	zârîlik	زارىلق	191b/13

c.-mak / -mek (Mastar Eki)

eylemek	ايلىق	125b/2	atmek	اتمك	94a/2
añlamak	اىلكمك	53b/2	añlamak	اىلكمك	109a/4

d.-rak / -rek (İsimden İsim Yapma Eki)

efḏali-raḡ افصلی رق 6b/12 āsān-rek آسان رك 6b/12

2. Kelimelerin imlasında karşılaşılan farklılıklar eserin yazıldığı dönemde yazı dilinin henüz standartlaşmaması ve müellif ya da müstensihlerin imlaya tam hâkim olamaması ile açıklanabilir. *Terceme-i Sevâkıb'* da aynı kelimenin metin içinde farklı yazılışlarıyla karşılaşılmaktadır. Aynı zamanda bu farklılık bazı eklerin yazımında da görülmektedir.

2.1. Kelimelerin imlasında görülen ikilikler

aşağa

aşağa اشاغه 42a/1 aşağı اشغه 33b/13

baña

baña بكا 19b/7 baña باكه 100b/12

biz

biz بيز 12b/7 biz بز 10b/3

bizüm

bizüm بزوم 8b/6 bizüm بیڑم 10a/3

bizüm بیڑم 10b/4

duy- / ṭuy-

duymadı دویمدی 41b/6 ṭuymayıcak طویمیجق 18a/10

ḥāce / ḥoca

ḥāce خواجه 280b/6 ḥoca خوجه 280b/6

ḥār / ḥor

ḥārılığa خوارلغه 59b/2 ḥor خور 59b/3

içeri / içerü

içeri (16) ایچری 126b/5 içerü (5) ایچرو 126b/6

iki / ikki

ikki (9) اکی 24b/11 iki (73) اکی 27b/1

keci / kedü

kedü (5)	كدى	20b/15	kedü(1)	كدو	268a/6
kendi / kendü					
kendi (191)	كندى	36b/16	kendü (49)	كندو	64a/2
kendüye / kendine					
kendüye (5)	كندويه	19a/6	kendine (16)	كندينه	37a/9
oķı- / oķu-					
oķı- (35)	اوقى	48b/9	oķu- (23)	اوقودى	19b/8
saña / şaña					
saña (44)	سكا	6b/14	şaña (1)	صاكة	66b/9
şarı / şaru					
şarı (1)	صارى	52a/6	şaru (1)	صارو	52a/7
şarmışak / şarmısak					
şarmışak (1)	صرمصاق	44a/2	şarmısak (3)	صارمصاق	43b/10
sekiz / sekkiz					
sekiz (6)	سكز	4b/13	sekkiz (2)	سكز	18a/13
şimden şoñra- şimdiden şoñra					
şimden şoñra (4)	شمدنصكره	87a/16	şimdiden şoñra (6)	شمدیدنصكره	115b/17
tolan-/ dolan-					
tolan- (7)	طولانور	204b/1	dolan- (2)	دولانوردى	220b/4
toptolu / toptolı					
toptolu (5)	طوبطلو	115a/7	toptolı (5)	طوبطلى	59a/17
tur-/ dur-					
tur- (41)	طوردى	271b/14	dur- (4)	دورر	145a/10
tutup / dutup					
tut- (57)	طوتوب	8a/5	dut- (4)	دوتوب	129b/16

tütün / dütün

tütün (2)	توتون	37a/7	dütün	دوتون	181b/1
-----------	-------	-------	-------	-------	--------

ulu / ulı

ulu (24)	اولو	24b/3	ulı (5)	اولی	27a/13
----------	------	-------	---------	------	--------

uyhu-uyku-uykı

uyhu (3)	اویخو	83a/17	uyku (9)	اویقوده	168b/12
----------	-------	--------	----------	---------	---------

uykı (6)	اویقی	247b/3			
----------	-------	--------	--	--	--

yeşil

yeşil	یاشل	21a/4	yeşil	یشل	27a/5
-------	------	-------	-------	-----	-------

yidi / yiddi

yidi (11)	یدی	87b/14	yiddi (9)	یدی	12b/7
-----------	-----	--------	-----------	-----	-------

2.2. Eklerin imlasında görülen ikilikler

-cağız, -cegiz; -cuğaz, -cügez [جوزک-] / [جغاز-] / [جکز-] / [جغز-] (İsimden İsim Yapma Eki)

günceğiz	کون جکز	114b/8	kelbcügez	کلب جوزک	55b/7
----------	---------	--------	-----------	----------	-------

kelbceğiz	کلب جکز	206a/13	kuşcuğaz	قوش جغاز	44a/16
-----------	---------	---------	----------	----------	--------

kelbceğizler	کلب جکزلر	115b/16	segceğizi	سک جکزى	245b/4
--------------	-----------	---------	-----------	---------	--------

şucağızdan	صو جغزدن	269a/12			
------------	----------	---------	--	--	--

-ıcağ, -icek / -ücek [جک-] / [جک-] / [جق-] (Zarf-fiil Eki)

diyicek (22)	دیجک	6a/14	diyücek	دیوجک	21b/13
--------------	------	-------	---------	-------	--------

dökilicek	دوکلیجک	18a/15	tuymayıcağ	طویمیق	18a/10
-----------	---------	--------	------------	--------	--------

-vuz, -vüz / -y-üz [وز-] / [وز-] (1. Çokluk Şahıs Eki)

getürmeyevüz	کتورمیه وز	49a/12-13	vireyüz	ویره یوز	6a/3
--------------	---------------	-----------	---------	----------	------

olavuz	اوله وز	254a/14	olayuz	اوله یوز	149b/12
--------	---------	---------	--------	----------	---------

olursavuz	اولورسوز	43a/8	qalayuz	قلايوز	163b/17
-----------	----------	-------	---------	--------	---------

yitişdürmeyevüz	یتشدرمیه وز	112b/15	yitişeyüz	یتشه یوز	179b/10
-madın, -medin / -madan, -meden (Zarf-Fiil Eki) [-مدن] / [-مدین]					
açmadın	آچمدین	8b/5	dimedın	دیمدن	75b/16
getürmedin	کتورمدین	77a/7	olmadan	اولمدن	140b/5
olınmadın	اولنمدین	23b/4	söylemede n	سویلندن	74b/12
söylemedin	سویلمدین	6a/12	virmeden	ویرمدن	27b/4
-alum / -elüm (Çokluk 1. Şahıs Emir Eki) [-ه لم] / [-ه لوم]					
şıçrayalum	صچرایلوم	20b/13	varalum	واره لم	52a/1
gidelüm	کیده لوم	10a/1	gidelüm	کیده لم	217b/11
idelüm	ایده لوم	20b/16	idelüm	ایده لم	10a/15

-lı, -li / -lu, -lü (İsimden İsim Yapma Eki)

gizli / gizlü ; atlı/atlu

gizli	گزلی	108b/7	gizlü	گزلو	80a/9
atlı	آتلی	18b/13, 261b/4	atlu (1)	آتلو	27b/16

3. Bazı eklerin Uygur imla geleneğinde olduğu gibi kelime tabanlarından ayrı yazıldığı görülmüştür.

küçük-leri	کوچک لری	52a/1	iki-si de	ایکی سیده	37b/15
ğaraž-suz	غرض سوز	32a/15	gün-cegiz	گون جکز	114b/8
kelb-cegiz	کلب جکز	206a/13	kelb-cügez	کلب جوکز	55b/7
kuš-cuğaz	قوش جغاز	44a/16	seg-cegizi	سک جکز	245b/4
kelb-cegizler	کلب جکز	115b/16	Ḥaṭībī'nün	خطیبی نک	6b/1
efđali-rağ	افضلی رق	6b/12	āsān-rek	آسان رک	6b/12
kāhillıq	کاهل لق	167b/15			

4. Metinde belirtme hâli eki bazı kelimelerde hemze (°) ve esreli hemze (ε) ile karşılanmıştır. Bu kullanım genellikle sonunda güzel he (°) bulunan kelimelerde tespit edilmiştir. Metinde karşılaştığımız örneklerden bazıları şunlardır:

felāsife’i	فلاسفة	9a/14	kimesne’i	كمسنة	50a/10
fitne’i	فتنة	10a/9	nesne’i	نسنه	60a/3
gice’i	كججه	95b/2	nükte’i	نكتة	23b/17
ķāfile’i	قافلة	82b/17	maķreme’i	مقرمة	75b/8
kāse’i	كاسة	249a/16	mertebe’i	مرتبة	273a/10

Metinde belirtme hāli eki ye (ى) ile biten kelimelerde de Şu Őekilde kullanılmıştır:

desti’i	دستی	144a/16	kişi’i	كشي	179b/11
ilçi’i	ايلچی	192a/12	rubā’i’i	رباعي	136b/9
ķādı’ı	قاضي	131a/12	sini’i	سينی	104b/2

5. Eserde 146 yerde “ben”, 9 yerde “men” zamiri kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi ve bazı lehçeler dışında ben zamiri men olarak kullanılmaktadır. Eserin tercüme bir eser olduğu göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen zamirin Farsçadaki men [من] olduğunu söyleyebiliriz: **men** (26b/17, 162a/6, 180a/5, 185b/9, 200a/7, 216a/13)

Men kelimesi 222b/11’de geçen örneklerde ise Farsça kişi zamiri olarak kullanılmıştır:

Hazret-i Sultān’uñ mübārek nazarı duŐ ^[10] oldu hemān yirinden bī-iħtiyār ķalkup kelimāta baŐladı ve buyurdu ^[11] merħabā cān-ı men imān-ı men maħdūm-ı men maħbūb-ı haķķ ma’Őūķ-ı enbiyā ^[12] diyūp istiķbāl eyledi

6. Türkiye Türkçesinde dönüşlük zamiri olarak kullandığımız “kendi” kelimesi Eski Türkçe döneminde “kentü”, Eski Anadolu Türkçesinde “kendü” Őeklinde kullanılmıştır. Kelime hāl ekleri ile kullanıldığında araya zamir n’si gelmektedir. Tercümede 6 örnekte “kendü” dönüşlük zamiri ile hāl eklerinin arasına “n” yerine “y” sesinin getirildiği görölmektedir:

kendüye [كندويه] (19a/6, 26a/5, 60a/3, 104b/5); *kendüyi* [كندويی] (20b/8, 42b/13)

7. Türkçede ķ ünsüzü ile biten kelimelere ünlü ile baŐlayan bir ek getirildiğinde bu ses tonlulaŐarak ğ’ya dönüşür. Metnimizde bu duruma genellikle uyulduğü görölmüŐtür: *muŐtuluđa* 8b/7, *ķilavuzluđa* 187a/10, *varmağa* 74a/13, *toprağa* 29a/9, *balçığa* 50b/15, *otlağa* 138b/8, *ortalığa* 244a/3.

Yukarıdaki kurala aykırı örnekler de vardır. Bunlar: *alçaķa* [128b/2], *taĦaka* [111a/2, 149b/74], *varaķa* [134b/16], *zındaķa* [277b/12], *topraķa* [145b/6], *’urūķı* [16b/1], *ibrīķı* [96a/2], *aķlıķından* [95b/10].

AŐađıdaki örnekte ise sesin iki ünlü arasında hem tonlu hem de tonsuz Őeklinin beraber kullanıldığı görölmektedir:

topraķa	طبراķه	145b/6	toprağa	طبراغه	29a/9
---------	--------	--------	---------	--------	-------

8. Metinde Arapça kelimelerin yazılıŐında kullanılan Şedde, Türkçe bazı kelimelerde de (*ıstı, sekiz, kısa, iki, elli ve yedi*) kullanılmıştır. Ayrıca aynı kelime içinde yan yana gelmiŐ ikiz ünsüzleri göstermek için de Şedde kullanılmıştır.

Arapça kelimelerdeki şeddeli yazılışlar:

zerre	زَرَّة	1b/3	ğarrā	غَرَا	2a/6
ğurresinde	غُرَّة سِنْدَه	3b/2	ħussād	حُسَاد	10a/3
ğammāz	غَمَاز	10a/3	muḳaddem	مَقْدَم	10b/13
muħibbān	مُحِبَّان	10b/1	ħattā	حَتَّى	12b/3

Türkçe kelimelerdeki şeddeli yazılışlar:

ıssıcaḳ (2)	اَسِيْجِق	42a/15	sekkiz (2)	سَكْز	18a/13
kışşacuḳ (4)	قِصَّه جِق	85a/7	ikki (9)	اِكِّي	24b/11
yiddi (9)	يِدِّي	12b/7	elli (4)	اَللِّي	13b/10

Metin içinde yan yana bulunan aynı ünsüzleri göstermek için de bazen şedde kullanılmıştır:

elleriyle	اَللَّيْلَه	19a/4	ğazeller	غَزَلَلَر	39a/4
-----------	-------------	-------	----------	-----------	-------

Ayrıca metinde bazı kelimelerin hem şeddeli hem de şeddesiz şekilleri mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: *ıssıcaḳ* (2), *ıısıcaḳ* (2), *sekkiz* (2), *sekiz* (8), *kışşacuḳ* (4), *kışşa* (1), *ikki* (9), *iki* (81), *yiddi* (9), *yidi* (24).

9. Hâl ekleri, isim işletme eklerindedir. İsimlerin başka kelimelerle (isim, edat, fiil) ilgi kurmak üzere aldığı eklerdir. Yalın, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, ilgi, vasıta, eşitlik ve yön gösterme gibi türleri bulunmaktadır.

Tarihî Türk lehçelerinde sık rastladığımız olaylardan biri de hâl eklerinin kendi görevleri dışında birbiri yerine kullanılması hadisesidir. Hâl ekleri nöbetleşmesi adı verilen bu hadiseye *Terceme-i Sevâkıb'* da da rastlanmaktadır.

Normal şartlarda her hâl ekinin kendi belirttiği anlam doğrultusunda kullanılması gerekirken Türk lehçelerinde hâl ekleri arasında nöbetleşmeler görülmektedir. Nöbetleşme terimiyle hâl eklerinin birbirlerinin yerine kullanılması anlamı kastedilmiştir. Eski Türkçeden günümüz Gagavuz, Türkiye, Kazak ve Halaç Türkçesinde de nöbetleşme görülmektedir. Hâl eki nöbetleşmeleri yalnızca Türk dillerinde değil aynı zamanda bazı Altay dillerinde ve Ural dillerinde de bulunur (Demirci, 2007: s. 126-139).

Terceme-i Sevâkıb' da yazım hatası olarak değerlendirilemeyecek kadar çok örnekte hâl eki nöbetleşmesi görülmektedir. Metinde tespit ettiğimiz bazı örnekleri şunlardır:

9.1. Belirtme hâli eki yerine yönelme hâli ekinin kullanılması

ferâgat idüp sefer eylemeye [eylemeyi] kabûl eylemeyüp gitmegi muqarrer eylediler. [10a/13]

Hâzret-i Mevlânâ'ya [Mevlânâ'yı] bir gece kırk meclise da'vet eylediler [74a/12]

halkları muktezâsınca görenlere [görenleri] dağı inkâr iderler muhibb olanlarıñ maḥabbet ve irâdeti ezeli olduğı gibi münkirinüñ inkârı dağı ezelidür [239/8-9]

9.2. Belirtme hâli eki yerine yalın hâlin kullanılması

vâridâtı da'vâsın iden bu kelimâtı istimâ' idüp dağı şalât [şalâtı] ihmâl ider mi [44b/9-10]

Hülâgü Bağdâd şınurı [şınurını] kuşatdı ammâ bir niçe gün fetḥ müyesser olmadı [45a/3-4]

Hudâvendigâr buyurdılar ki taşra atuñ her kim alursa alsun ḥ'âce dağı altun [altunı] taşra bırağdı [59a/13-14]

emr eyledi ki Hâzret-i Mevlânâ'nuñ mübârek şüreti [şüretini] taşvîr eyleye [75b/14]

didiler üçüncü gün 'adüvv-i leşkeri şınup kendiler [kendileri] de ğâyib oldılar [92a/3-4]

bizüm kelâmumuz [kelâmumuzı] fehm iderler diyüp şafâlandı ve buyurdı ki şimdiden soñra [115b/17]

bu cihânda râhatı bir kimesneye virür ki nâ-ḥağk yirde halk [halkı] incitmekden [175b/13]

her kişi bir haber söyler idi kendiler [kendileri] ḥağkıında kendiler [kendileri] olan kelimâtı haber virürler-idi [201b/13-14]

ma'lûm idindi ki Hâzret-i Hudâvendigâr kendiler [kendileri] cimâ' idüp cevher-i 'Ārif rahm-i mâderde düşüp dağı ricâlullâhdan olacağını ve dünyâda [240b/5-6]

9.3. Yönelme hâli eki yerine bulunma hâli ekinin kullanılması

Hâzret-i Mevlânâ buyurdı ki bir nahvî dağı kuyuya düşdi bir derviş kuyunuñ ağızında [ağızına] geldi [177b/10-12]

cevher-i 'Ārif rahm-i mâderde [mâdere] düşüp dağı ricâlullâhdan olacağını ve dünyâda [240b/5-6]

9.4. Yönelme hâli eki yerine belirtme hâli ekinin kullanılması

âdâb-ı tarikat tamâm olunca kendilere Kayseriyye ârzüsü düşdi Hâzret-i Mevlânâ'yı [Mevlânâ'ya] vedâ' idüp mahrûse-i Kayseriyye'ye tevaccüh eyledi [17b/10-12]

Mevlânâ müteveccih olduğça medresenüñ kapusunda olan kilidler açılıp yine kendüsini [kendüsine] örtildiği ḥuşuşı haber viricek [96a/5-6]

seferden gelen bizüz ziyâret bizi [bize] lâzımdur demek olur ve'l-hâşıl meclisde ḥâzır olanlar ḥayrete düşüp [102b/3-4]

bir kimesneye zarar vâki' olmasını [olmasına] hükm iderler [230b/1]

9.5. Bulunma hâli eki yerine yönelme hâli ekinin kullanılması

Çelebi Bedreddin kırk gün hasta oldu mücerred küstâhlık idüp ḥuzûr-ı Hudâvendigâr'a [Hudâvendigâr'da] olup da ğayrıya ârzu eyledüğü ecilden ol ma'nâyı iş'âr idüp [33a/1-3]

H'âce Şemseddin-i 'Atṭâr dirler bir kimesne Hâzret-i Mevlânâ'nuñ ḥizmetine [ḥizmetinde] idi [50a/13-14]

Şemsî Çelebi'nün hüccesine geldi gördi ki uyur Meðnevî-i Şerîf arkası cānibine [cānibinde] kalmış [58a/11-12]

Kādi Sirāceddīn nāmına [nāmında] münkir-i semā' vardı ammā ğāyetde 'inādda idi [121b/10-11]

Hāzret-i Mevlānā zamānında Şeyh Nāşireddīn nāmına [nāmında] bir şahş var-ıdı [181b/8-9]

ziyāde şafā-yı hātırā mālīk sulţān idi aşlā bir sözi yere [yerde] kalmazdı [256b/13]

9.6. Bulunma hâli eki yerine ayrılma hâli ekinin kullanılması

Hāzret-i Mevlānā'ya hürmet için yanuma gelmediler ırakdan [ırakda] tūrurlarken [30a/17]

9.7. Ayrılma hâli eki yerine bulunma hâli ekinin kullanılması

bizüm medresemüz kapusunda [kapusundan] geçe veyā bizi dost idüp mahabbet ide veyā bizüm nāmımızı zevk ile yād ide [111b/2-3]

Şemseddīn'ün şādiden gönlinde [gönlinden] geçdi ki benüm başum böyle yāre fedā olsun [36b/3]

9.8. Eksiz ilgi hâli eki yerine yalın hâlin kullanılması

Mevlānā [Mevlānā'nuñ] buyurduğı ma'nādur diyince dehşetden Şeyh uyandı bu fikre istiğrākda [72b/11]

zıkr olınan 'azizler [azizlerün] her biri zamānunuñ ferīdi idi imdi kıyās gerekdür [25a/9-10]

10. Metinde bugün standart Türkçede kullanılan zarf-fiillerin büyük bir bölümü kullanılmıştır. Dönem itibarıyla -IcAK, -ArAK, -mAdIn, -UbAn zarf-fiil ekleri de metinde yer almıştır. Metinden tespit ettiğimiz zarf-fiil ekleri şunlardır:

-a, -e "kona göçe" [12a/17]; -arağ/-erek "iderek" [270b/2], "urarak" [175a/7] ; -ürek "diyürek" [دیورک] [78a/10], "söyleyürek" [2108a/1], -alı, -eli "olalı" [112b/12]; -dükçe "didükçe" [12b/15], -dukça "kaldurdukça" [52b/1]; -dükde "virdükde" [13a/6], -dukda "vardukda" [6a/12]; -ıcağ "kalkıcağ" [17a/1], -icek "dökilicek" [18a/15], -ücek "diyücek" [21b/13]; -ınca "olınca" [41b/7], -ince "görince" [21b/12], -ken "iderken" [47b/1], -madın "açmadın" [8b/5], -medin "gelmedin" [134b/13]; -up "buluşup" [141a/6], -üp "diyüp" [140b/16]; -u, -ü; -ı, -i "şalını şalını" [200a/8]; -üben "diyüben" [102b/12].

Eski Anadolu Türkçesi döneminde sık rastladığımız -ıcağ, -icek zarf-fiili eki Osmanlı Türkçesi döneminde bir müddet kullanılmış, daha sonra kullanımdan düşmüştür. Metinde 132 örnekte -ıcağ, 133 örnekte ise -icek zarf-fiil eki kullanılmıştır.

EAT'de sık kullanılan ek bu dönemde yavaş yavaş kullanımdan düşmeye başlamıştır. Metinde sadece bir örnekte -üben zarf-fiil ekine rastlanmıştır.

Bunda Manşür diyüben hükm-i siyāset olmadın [102b/12]

11. Terceme-i Sevākıb'da bugün kullanılan fiilden isim yapma eklerine (-ma, -me; -mağ, -mek; -ş, -ış, -iş) ilaveten -mAKlık ekine de rastlanmaktadır.

-mağlık, -meklik

olmağlığı [5a/6], uyanmağlığı [168b/13], olmağlığı [267a/8]; virmekligi [6a/5], yitişmekligi [57a/9], gelmekligüm [231b/16], eylemekligi [273a/12]

12. Metinde *kelimât*, *mağâmât* ve *kerâmât* kelimeleri çoğulluk belirtmesine rağmen bu kelimelerde *-lAr* çokluk eki de kullanılmıştır.

kelimât “kelimeler” [kelimâtlar] [13a/6, 64b/14, 270a/15], *mağâmât* “makamlar” [mağâmâtlar] [260a/8, 281b/15], *kerâmât* “kerametler” [kerâmâtlar] [271b/1, 281b/10]

13. Metinde birkaç örnekte ünsüz ikizleşmesi görülmektedir. Metinde *iki* (ikki), *yedi* (yiddi), *sekiz* (sekkiz) ve *kışa* (kışşacuk) kelimelerinin hem şeddeli hem de şeddesiz yazılışları yer almaktadır.

iki (108)	اكي	27b/1	ikki (9)	اكي	24b/11
kışa (1)	قصه	85a/9	kışşacuk (3)	قصه جق	85a/7-11-12
yidi (11)	يدي	3a/4	yiddi (9)	يدي	12b/7
sekiz (6)	سكز	4b/13	sekkiz (2)	سكز	18a/13

14. Metinde sadece bir örnekte *yorrır* şimdiki zaman eki kullanılmıştır.

rūh-ı mü'mîn rızâ ve Rızvân'a vâşıl olu yorrır şādılık eylemezler mi diyince cevâb virdiler
olu yorrır اولويورر 237a/9

[237a/8-9]

15. Metinde *-Up-țurur* öğrenilen geçmiş zaman teklik üçüncü şahıs eki iki örnekte kullanılmıştır.

Cenâb-ı Hağ'dan selâm getürdi ve didi ki mescidüñ taşrasında İblis hod hağkir olup țurur (126b/4-5)

ğammâncı ģazîneye girdi ba'zı küşe'i meremmet için gördi ki ģutbü'l-evliyâ mest-i bâde tecellî olup țurur (116b/10-11)

16. Oğuz Türkçesini Orta Türkçe şivelerinden ayıran en önemli ses hadiselerinden biri, kelime başında ünsüzlerin sedalılışmasıdır. Bu sedalılışma hadisesi t-d, k-g, ç-c, p-b ünsüzleri arasında tespit edilmektedir. Sedalılışma başta, içte ve sonda görülebilir (Şahin, 2003, s. 43).

Metinde d'li ve t'li yazılışların yanında hem t'li hem d'li örneklere rastlanmaktadır. *toğan*, *toğ-*, *toğın-toğan-tolaş-*, *țur-*, *țut-* ve *tütün* gibi kelimelerde d'li yazılışı da metinde görebilmekteyiz.

t- / d- değışmesi olanlar:

dağı	1b/5	dinle-	172b/15	dört	21a/10
deg-	125a/12	diri	269b/15	döşe-	75a/16
degül	146a/16	diril-	173a/17	döşek	54b/9
dek	169b/8	ditre-	13a/14	duş ol-	17b/2

demür	84b/9	doğın-	37a/6	dün	23b/8
deve	163a/7	dög-	44a/3	dürlü	245a/11
dırnağ	170b/7	dök-	37b/9	düş	192b/11
di-	172a/11	dökil-	33a/10	düş-	251a/2
dil	202a/1	dön-	64b/17	düz-	132b/12
dile-	172b/6	döndür-	75b/1		

t- olarak kalanlar:

tabançā	39b/14	tırnağları	253a/6	topını	7b/15
tağ	257b/8	toğan	251a/14	toprak	56a/12
talamaz	13b/15	toğradı	44a/5	toptolu	115a/17
tam	20b/13	toğrı	85a/10	toyınca	126b/17
tatlu	44b/12	toğrıldı	89a/7	toyla-	282b/15
tapu	51b/11	toğınup	49b/7	toymaz	173b/11
tar	50b/15	toğsan	154a/11	toz	37b/12
tarlık	173a/17	toğundurup	44a/7	tozlan-	73b/9
tartup	156a/10	toğuz	4b/17	tururam	178b/16
taş	84b/15	tolanup	245b/5	tut-	23/3
taşra	164a/8	tolaşdı	87b/6	tutulup	94a/7
şayanmayasın	129a/12	tohdura	180a/4	tütün	37a/7
tolu	62a/15				

Metindeki hem d'li hem t'li örnekler:

toğan	251a/14	doğanlar	227a/13
toğup	2a/2	doğmadın	240b/8
toğınup	49b/7	doğınup	37a/6
tolanup	245b/5	dolanurdu	220b/14
tolaşdı	87b/6	dolaşup	81a/10
tolaşdı	181a/17	dolaşup	81a/10
turur	65a/15	durur	77b/7
tut-	23a/3	dutup	129b/16
tütün	37a/7	dütün	181b/1

17. Eski Türkçede bütün iyelik eklerinin üzerine gelen n belirtme hâli eki Eski Anadolu Türkçesi döneminde sadece teklik 3. şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılmıştır (Yavuz, 2006: 229-230). -n belirtme hâli eki metnimizde hem teklik hem de çokluk 3. şahıs eklerinden sonra kullanılmıştır.

Teklik 3. şahıs iyelik eklerinden sonra:

atı öñince eyer gâşiyesin omuzlarında götürmeği [25a/2-3]

ehlü'llāh maḥabbeti da'vāsın iden kimesnelerüñ i'tikādları böyle olmayınca [32a/7]

Ḥazret-i Şemseddin'ün yüzine nazar idüp medḥ ü denāsın eyler-idi [38a/7-8]

aḥvāli beyān eyledi hemān mezkūr müteḥayyir olup yaqasın yırtup ağlamağa [50b/1]

da'vāsın [32a/7, 44b/9, 62a/2, 105b/11, 132b/16, 264b/11, 271a/14, 278b/2]; *āyet-i kerimesin* [4b/10, 123b/3]; *kapusın* [126a/1, 169b/11]; *du'āsın* [127b/13]; *süresin* [129a/8]; *ma'nāsın* [148b/7]; *fā'idesin* [173b3]; *recāsın* [214a/8]; *yaqasın* [50b/1, 98a/11, 251a/16]

Çokluk 3. şahıs iyelik eklerinden sonra:

ekābir bî-ħod olup yaqaların çāk eylediler [165b/6-7]

niçe segeçizler başların birbirine idüp yatmışlar [170b/8-9]

kan bahāsını virüp haşımaların hoşnūd eyledi [178a/5-6]

137a/6'da n belirtme hâli eki geniz n'si ile karşılanmıştır.

derviş ayaklarıñ böyle idüp taşdan dükenden hazer eyle 137a/6-7

ayaklarıñ اياقلىرىك 137a/6

18. Metinde kelime içi -k/-h- değişikliğine birkaç örnekte rastlanmıştır. *uyhu* (4) [اويخو] 83a/17 *uyku* (9) [اويغوده] 168b/12, *aşşam* (3) [اختشام] 177a/17, *yoħsa* (27) [يوخسه].

19. -vUz 1. çokluk şahıs eki metinde sadece iki yerde kullanılmıştır.

eger biz fāriğ olucağ olursavuz anlarıñ hāli nice olur bizüm bu mertebe [43a/8]

ümizdür ki semā'da sizüñle cem' olavuz ve hem mübārek başından külāhını [254a/14]

20. Metinde geçen *her kanķı* (her hangi), *kaçan* (ne zaman), *kanda* (nerede), *kandan* (nereden), *kanı* (hani), *kanķı* (hangi) kelimeleri Eski Türkçe izlerini taşımaktadır.

21. Eserde bir kelimedede yer değiştirme örneğine rastlanmıştır:

çölmekçi چولمكى 144a/3

22. Tarihî Türk lehçelerinden biri olan Çağatay Türkçesinde ve bugün Türkmen Türkçesinde rastladığımız Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde “f”lerin kurallı olarak “p”ye çevrilmesi hadisesi *Terceme-i Sevākıb*'da *sifāriş* (<Far. sipāriş) kelimesinde karşımıza çıkmaktadır.

sifāriş (2) (سفارش) 178a/9, 213b/12 *sipāriş* (2) (سپارش) 182b/1, 192a/12

Sonuç

Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed'in *Risāle-i Sipehsâlâr*'ı, Ahmed Eflakî'nin *Menākübü'l-‘Ārifîn*'i, Abdülvehhab Hemedânî'nin *Sevākıb-ı Menākıb-ı Evliyâullah*'ı Mevlâna, Mevlevîlik ve dönemin ileri gelenlerinin anlatıldığı önemli eserlerdir.

Ahmed Eflakî'nin *Menākübü'l-‘Ārifîn* adlı eserinin Abdülvehhâb Hemedânî tarafından özetlenerek yayına hazırlanmış hâli olan *Sevākübü'l-Menākıb*, Derviş Mahmud'un hazırladığı *Terceme-i Sevākıb* adlı çeviriye asıl kaynaklık eden eserdir.

Mevlâna ve dönemin ileri gelenlerinin anlatıldığı *Terceme-i Sevākıb*, menakıbnameler içinde özel bir yere sahiptir. Türkiye ve dünya kütüphanelerinde tespitini yapabildiğimiz 126 yazma nüshasının bulunması eserin ne kadar sevildiği ve benimsendiğinin bir göstergesidir.

Derviş Mahmud tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eser, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminin birçok özelliğini bünyesinde barındırmaktadır.

Arapça ve Farsça unsurların yoğun olduğu eser, bugün ve yazıldığı döneme göre eskicil (arkaik) sayılabilecek kelime ve eklere sahiptir.

Terceme-i Sevâkıb tercüme bir eser olmasına rağmen deyimler yönüyle oldukça zengin bir eserdir.

Terceme-i Sevâkıb'da ek uyumsuzlukları, imladaki tutarsızlık ve ikilikler, hâl eki nöbetleşmeleri, haber ve tasarlama kiplerinde döneme göre farklılıklar, EAT dönemine has kelime ve yapılar, ses değişimleri gibi birçok dilbilgisi özelliği görmekteyiz.

Extended Abstract

Derviş Mahmud translated *Sevâkıb-ı Menâkıb-ı Evliyaullah* H 998, written by Abdülvehhab Hemedânî in Persian, into Turkish under the name *Terceme-i Sevâkıb* in 1590. In *Terceme-i Sevâkıb*, there are legendary tales belonging to Mevlana Celâleddîn-i Rumi, Bahaeddin Veled, Seyyid Burhâneddîn Muhakkik-i Tirmîzî, Şeyh Şemseddîn-i Tebrîzî, Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb-ı Konevî, Çelebî Hüsâmeddînü'l-Urmevî, Sultân Veled, Ulu Arif Çelebi and Çelebi Şemseddînü'l-Âbidî.

The 215 foils of the work, which consists of 280 foils, are composed of the biographies of Mevlana Celâleddîn-i Rûmî and Ulu Arif Çelebi. Derviş Mahmud has written the work as nine chapters just like Hemedânî. In each chapter the story of one Sultan is recounted. The work has nine chapters and under these chapters there are subheadings. In these chapters different stories are narrated.

Terceme-i Sevâkıb that includes the political, social, and cultural elements of the time period it was written, has a special place among menakıbnames. It has over than a hundred hand-written copies in the libraries of Turkey and the world, which is a testament to how much it is loved and adopted by the readers.

Terceme-i Sevâkıb covers the characteristics of the Classical Ottoman Turkish period. In the work, which also contains Arabic and Persian phrases, there are numerous Turkish terms not used in standard Turkish. As far as we can determine, these words are: *ağsırt-, alda-, ancılayın, anda, andan, aña, anı, anlar azacuk, azın azın, başmak, beliñle-, bilesince, bilmezlen-, birin birin, buncılayın, bükid-, çaç, çiyne-, çömçe, devre, diuşir-, duş ol-, düriş-, düzenlik, edik, egin, eglen-, epsem, eyt-, gümle-, her kankı, ırla-, imdi, irkil-, kaçan, kanda, kandan, kanı, kanlı, kap-, katı, kısaç, kırıl-, kimesne, kuç-, kullık, kuru, oku-, öyle, sencileyin, sın-, şındur-, sımk, sinleş-, siy-, söyün-, söyündür-, şimden soñra, şol, şular, tabança, tağar , tapu kıl-, tavulga, toyla-, tütün-, uğrı, uğurla-, uvat-, uvan-, yağı, yap-, yap yap, yarlığan-, yavuzlık, yeyni, yigrek, yilkinil-, yundi, yuvala-, yürügen, yüzgüç.*

Even though *Terceme-i Sevâkıb* is a translation, it is extremely rich in idioms.

In this study, we analysed inconsistencies, spelling variations in words and suffixes, case suffix alternations, Old Anatolian Turkish period structures, consonant twinning, and sound alterations.

Kaynakça

- Alpaslan, A. (1988). Abdülvehhâb es-Sâbûnî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 1, s. 286-287). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayan, H., Ayan, G., Erol, E. (2007). *Dervîş Mahmûd-ı Mesnevîhan Sevâkıb-ı Menâkıb*. Konya: Rûmî Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Demirci, K. (2007). Türkçedeki hal eki nöbetleşmeleri üzerine. *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*, 126-139.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları
- Duman, M. (1995). *Evlîya Çelebi seyahatnamesine göre 17. yüzyılda ses değişimleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, K. (1970). Doğu Türkçesinde ek uyumsuzluklarına dair. *TDED*, C XVIII, 113-124.
- Ergin, M. (1993). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın /Tanıtım.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. (M. Akalın, çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde edatlar*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde yapı bakımından füller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1964). Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven, -vuz/-vüz şahıs ve bildirme eklerinin Anadolu ağızlarındaki kalıntıları. *TDAY-Belleten* (1964), Ankara, 43-65.
- Korkmaz, Z. (1995). Eski Anadolu Türkçesinde imlâ-fonoloji bağlantısı üzerine notlar. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar-Birinci Cilt*, Ankara: TDK Yayınları s. 491-508.
- Korkmaz, Z. (2013). Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili tarihindeki yeri ve yapısındaki temel nitelikler üzerine genel bir değerlendirme. *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri 1-2 Aralık 2010*, (M. Özkan & E. Doğan, haz.). İstanbul: İÜ Yayınları, 267-276.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Şahin, B. (2006). *Sevâkıb-ı Menâkıb*. Konya: Rûmî Yayınları.
- Şahin, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şemseddin Sami (2020). *Kâmûs-ı Türkî* (H. Duyar & M. Gülmez, haz.). Konya: Palet Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi xv. yüzyıl gramer-metin-sözlük*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yastı, M. (2007). Türkçe deyimlerde geçen ikilemelerin ses ve şekil özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (21), 51-87.
- Yastı, M., Direkci, B., Gülmez, M., Duyar, H. (2020). *Fağfûr-nâme Fağfûr-şâh ile Mâh-perî (inceleme - metin - sözlük - ekler dizini - tıpkıbasım)*. Konya: Palet Yayınları.
- Yavuz, O. (2006). *Anadolu Türkçesiyle yazılan en eski Tezkiretü'l-Evlîyâ tercümesi ve dil özellikleri (inceleme-gramer-metin)*. Konya: Tablet Yayınları.
- Yıldız, H. & Duyar, H. & Gülmez, M. (2022). *Terceme-i sevâkıb*. Konya: Palet Yayınları.
- Zorlu, C. (1992). *Mecmûatü'-Tevârîhi'l-mevlevîyye'nin neşri ve tanıtımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.